

SZILÁGYI ALADÁR

Egy Reményik vers különös elő- és utóélete

Kultúra

Az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában, 1935-ben napvilágot látott, *Romon virág* című Reményik-kötetben – 1930. február 17-i keltezéssel – egy talányos üzenetet tartalmazó költemény olvasható:

Kiadom a részed

*Én a rivaldafényben álltam,
Te messze, messze, hátul a homályban.*

*Engem mindenki látott, – senki Téged:
Most kiadom a társ-szerzői részed.*

*Felét a zúgó, tapsoló tömegnek,
Felét a fénylő, szomorú szemeknek.*

*A néma döbbenetnek is felét,
De a szeretet egész erejét.*

*Egy vershez adtam ritmust, rímeket,
Te „csak” ihlető szenvedésedet.*

*Egy roppant sorsot példáztunk mi ketten,
De Rád nézett az Isten szívesebben,*

*Ki – míg én égő fény-gyűrűben álltam –
Álltál, szerényen, hátul, a homályban.*

Szilágyi Aladár közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet–Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erport.ro főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

Ennyi a vers... Rejtélyekkel átszótt szöveg: vajon ki lehet az ismeretlen költőtárs, akinek járna a „társ-szerzői juss”, vajon melyik vers lehetett az, amelyikhez Reményik „ritmust, rímeket adott”, az anonim szerző pedig „csak ihlető szenvedést”? A *Kiadom a részed* üzenete a költő életében nem jutott el, nem juthatott el a név nélküli címzetthez, pedig Reményik sokat időzött Váradon: akár a Fő utcán, avagy a Kanonok soron – ahol gyakran tanyázott barátainál – szembe jöhetett volna vele az ismeretlen szerzőtárs, talán a színház valamelyik előadásán kéznyújtásnyira ülhetek egymástól, talán nem egyszer az Úri utcai Nagypostán éppen őismeretlensége vette át tőle a *Pásztortűznek* szóló levélküldeményt...

Az „inkriminált” költemény, amelynek létrejötte nyomán a költői siker fele: „a zúgó, tapsoló tömeg”, „a fénylő, szomorú szemek” fele része kiadatlan maradt, nem más, mint Reményik Sándor egyik legtöbbet szavalt, legtöbbet idézett, emblemikus verse, az *Eredj, ha tudsz!* Az azonosíthatatlan költőtárs, a vers eredeti szövegváltozatának szerzője pedig nem más, mint... **Mozog Nagy Imre nagyváradi postames-ter.** A költői mű első változatának megszületése, előlétele, névtelenségbe rejtőzése, majd álnéven való bujdokolása, utólétele nemkülönben felér egy irodalomtörténeti krimicsemegével...

1919 januárjában, előbb Erdély-szerte, majd Magyarországon, mai szóhasználatnál élve: szamizdat-versek, szórólapon sokszorosított költemények özöne terjedt el titkos utakon, egy ismeretlen szerző: Végvári nevével. Az első vers, amely Pesten felbukkant, éppen az 1918. december 29-én (néhány nappal Kolozsvár román katonai megszállása után) keltezett *Eredj, ha tudsz!* volt. Pomogáts Béla a *Tiszatáj* 2005. februári számában *Végvári versek* címmel megjelent tanulmányában írja: „Annak az erdélyi magyar irodalomnak, amelynek felvirágzását és közösségi feladatvállalását a trianoni traumát követően nagyrészt a kisebbségi sorshelyzet kényszerítette ki, az első – az egész magyar nyelvterületen visszhangot keltő – dokumentuma Reményik Sándor Végvári álnéven, kezdetben Erdélyben kézirat (gépírat) formában, majd Budapesten kötet formában közreadott versei voltak. 1919-ben jelent meg a *Segítsetek! (Hangok a végekről)*, 1921-ben pedig a *Mindhalálíg* című versesfüzet, rövidesen ezután a két füzet anyagát egyesítő *Végvári versek* című kis kötet.”

Nagyon hamar, már 1920-ban felfigyelt, nem akárki: Kosztolányi Dezső a Végvári-versekre, és a *Nyugat* májusi számában méltatta: „Végvári a rab Erdély költője, az utolsó walesi énekes, Erdély földjén az utolsó bárd, aki a román szuronyok között a magyarság jajveszéklésének ad hangot. Föltűnése és jórészt a művészete is sokban hasonlít Gyóni Gézáéhoz. Nem tudjuk, hogy ki lappang az álnév alatt, de bizonyos, hogy annak előtte nem olvastunk tőle verseket. Egy titáni alkalom tette poétává és népszerűvé is, akárcsak Przemysl költőjét, mert költeményeit már szélteben-hosszában szavalják és olvassák az országban, itt a területvédő-liga kiadta a kis füzetét, túl a Királyhágón pedig gépírási máso-

latban, mely kézről-kézre jár.” Kosztolányi többször idéz az *Eredj, ha tudsz!* soraiból, főleg ezzel kelti föl az érdeklődést a versek iránt: „Végvári mint művész nem dolgozik meglepő eszközökkel, egyaránt fölhasználja a régi klasszikusokat és az új moderneket is, a stílje még sincs eredetiség nélkül. Szereti a regényes fokozást, mely azonban – erre vigyáz – sohasse siklik egészen a szónoklatba. Ha egy gondolata van, végigjártassa a kromatikus skáláját. »Leszek őrlő szű az idegen fában« – írja és utána: »Leszek alj a felhajtott kupában. / Az idegen vérben leszek a méreg«. Majd: »Akarok lenni a halálharang, / Mely temet bár: halló fülekbe eseng / És lázít: visszavenni a mienk«. És végül: »Akarok lenni a gyújtózsínór, / A kanóc része, lángralobbant vér, / Mely titkon kúszik tíz-száz évekig / Hamuban, éjben / Míg a keservek lőporához ér / És akkor...!! « Szinte hallom a színész hangját, aki ezt minden álszenvedélytől menten, bensőségesen és őszintén szavalja s nyomában a feldübbögő tapsot, mely a vers természetes visszhangja. Az író az érzését pontosan lekötázta, a vers fölépítése művészi.” Kosztolányi ezzel az üzenettel zárja sorait: „Valóban új irodalmi típus ő, szomorúan időszerű és megrázó: a tébolygó és titkoníró magyar poéta, az álarcos költő. Az álarca és a mélységes fájdalom mögött bús szeretettel köszöntöm őt.”

Az előbb név nélkül, majd álnévvel bujdosó vers – akár a többi, Végvári szignóval terjedő társa – elkezdte a maga példátlan önálló életét. A Tri-

non utáni Magyarországon – persze Erdélyben soha – szinte nem volt olyan hazafias alkalom, Erdéllyel kapcsolatos rendezvény, ahol fel ne csendült volna színészek, előadóművészek, lelkes amatőrök, iskolások ajkán a maradásra ösztönző üzenet. Reményik Sándor halála után Voinovich Géza, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára, a Kisfaludy Társaság elnöke következőképpen emlékezett meg az eltávozott költőről a *Pásztortúzban*: „A nagy összeomlás után, mikor Erdély felől madár is alig tudott átrepülni az új határokon, időnként versek szállingóztak át hozzánk, új fájdalomról új hangon szólók. Korunk szégyenére, dugáru volt minden sor, lopva, csempészve szöktek át a fegyverrel őrzött sorompókon, melyeket barbár erőszak a szellem útjain is felállított. E költemények kézzől-kézre jártak Erdélyben. Ki tudja, hány menekülni készülőnek állt útjába az elszánt lelkiismereti szó: »Eredj, ha tudsz, – én itthon maradok.«”

Folyóiratunkban, a *Várásban* 2014 nyarán, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásokban kezdtünk közölni több részletet egy nagyváradi postameszter frontélményeket megörökítő, terjedelmes, torzóban maradt emlékiratából. Sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világából válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis született, 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészségű, humorú, végzettségénél magasabb műveltségű tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány. Bevallom, szerkesztőként elég sok gondom kerekedett a nehezen olvasható, gyakran fekete tintával áthúzott, átjavított, kiegészített gépirattal, de a vasos dosszié dereka táján egy meghökkentő passzusra bukantam: „Egy, egyetlenegy versem – mert az enyém! – szándékom ellenére és tudtom nélkül futott be (ma kétesnek mondott, mert félremagyarázott) karriert, ez pedig a **Reményik (Végvári) Sándor neve alatt ismertté vált Eredj, ha tudsz!** című költemény.”

Az általunk sorozatban közölt, majd *Jár a baka, jár* címmel 2017-ben kötetben is megjelentetett memoár szerzője így emlékezik a vers létrejöttének körülményeire: „Tatár Géza bátyám és több kollégám, valamint Ágnes (*a szerző szerelme – szerk. megj.*) ösztönzésére, addig írt verseimet fel-felolvastattam szűkebb baráti összejöveteleken. Én különösen Tatár bátyám ösztönzésére, valamint egy váratlan esemény hangulatában írtam egy verset, azoknak címezve, akik a veszély hírére, hogy itt esetleg más, nevezetesen: román világ lesz, kezdtek összepakolni és elindulni a bizonytalanságba, egy remélhetően – a békekötés előtt még körül nem határolható – számunkra meghagyandó Kis-Magyarországba. Még a nagy, a békekötést követő repatriálások előtt megindult a távozók áradata az Alföld, Debrecen, Budapest irányába. (...)

Akkori magyar postás kollégáim egy jelentős hányada is közéjük tartozott. Úgy döntöttek, hogy továbbmennek, kicsivé zsugorodott hazánk olyan területeire, amelyek – tudtunkkal – nem képezték vita tárgyát, majdani hovatarozásukat illetően. Mikor láttam ezt a nagy vándorlást, és amikor meghívtak egyik kollégánk váradi szőlőskertjében tartandó búcsúlakomájára, írtam egy verset megrendülésemben, felháborodásomban és rémületemben fogant verset, *Eredj, ha tudsz!* címmel. Úgy éreztem, ez egyik legjobb versem, mert sikerült benne felkavart érzelmeimnek megfelelő színvonalú kifejezést adnom. A ma közismert szövegváltozatát idé-

zem: »Eredj, ha tudsz... Eredj, ha gondolod, / Hogy valahol, bárhol a nagyvilágon / Könnyebb lesz majd a sorsod hordanod, / Eredj... // Szállj, mint a fecske délnek, / Vagy északnak, mint a viharadár, / Magasából a mérhetetlen égnek / Kémleld a pontot, / Hol fészekrakó vágyaid kibontod. / Eredj, ha tudsz. // Eredj, ha hirtelen / Hiszed: a hontalanság odakinn / Nem keserűbb, mint idebenn. / Eredj, ha azt hiszed, / Hogy odakünn a világban nem ácsol / A lelkedből, az élő fából / Az emlékezet új kereszteteket.« És így tovább... A vers végén a magam álláspontját is megfogalmaztam: »Itthon maradok én! Károgva és sötéten, / Mint téli varjú száraz jegenyén. / Még nem tudom, jut-e nékem / Egy nyugalmas sarok, / De itthon maradok! // Leszek őrlő szű az idegen fában, / Leszek alj a felhajtott kupában, / Az idegen vérben leszek a méreg, / Miazma, láz, lappangó rút féreg, / De itthon maradok!«

Voltak, akiket megríkatott a vers, szinte mindenkit megrendített, nagy sikert arattam vele. El is kérték legelső, nyers változatát, és én gondolkodás nélkül odaadtam. Az egyik Hughes-távírdász kolléganóm, Tauber Adél vette magához, és mint utólag kiderült, még aznap este leadta az összes nagyobb, már megszállt vagy még szabad magyar város postahivatalának, ahol szintén működött Hughes-berendezés (betűíró távirógép). Persze, ez még az eredeti változat volt, amelyet én írtam, betűhíven, nem az a kismértékben cizellált, javított, pár sorral bővített változat, amely aztán mint a Kolozsváron élt kiváló magyar költő, Reményik Sándor neve (illetőleg Végvári költői álneve) alatt vált közismertté, és ún. irredenta protokoll-verssé majdan, a Horthy-korszak nemzeti és iskolai ünnepein.”

Mozog Nagy Imre természetesen találhatta, hogyan kerülhetett az ő neve nélkül terjesztett vers szövege Reményik Sándor kezébe. Feltételezése szerint a kolozsvári főposta táviróosztásától, vagy valakitől, aki lemásolta, kaphatta meg. Ugyanis a memoáríró emlékezete szerint az *Eredj, ha tudsz!* különböző változatokban, igen csekély szövegeltéréssel, már másnap újra körbejárt. Arról, hogy Reményik fölfigyelt a versre, továbbírta, bővítette, majd ugyanezzel a címmel Végvári álneven továbbszörta a magyar világban, Mozog Nagy mit sem tudhatott. Arról meg végképp nem, hogy a költeménynek mekkora utóélete kerekedett Magyarország-szerte

a sajtóban, a rádióban, az ünnepeken, hiszen nem jutott magyarországi lapokhoz, rádiója nem volt, ő maga a két világháború között egyszer sem járt „odaát”, egyetlen látogatója sem volt „odaátról”, aki esetleg felhívta volna a figyelmét arra, hogy van egy ismeretlen szerzőjű, rendkívül népszerű vers, amelyiket ezrek és ezrek olvasnak, hallgatnak, szavalnak Magyarországon. Mozog Nagy Imre csupán a bécsi döntés után, 1941-ben, miután Nagyváradot Észak-Erdéllyel együtt visszacsatolták, akkor fedezte fel a verset kisebbik fia irodalomkönyvében, immár Reményik Sándor neve alatt... Hamarosan a kezébe jutott Reményik „Kiadom a részed” üzenete is, azt is megértette, hogy Reményik nem sejtette, hogy viharos sikert aratott versének ki az eredeti megfogalmazója, de az ismeretlen költőtársnak úgymond, „kiadta a sikerből a részét”... Mi több: jelezte, hogy ez a „plágium” nem plágium, és csak azért nem tud az eredeti költőtársnak szerzői jogot visszaszolgáltatni, mert... nem tudja, ki ő. Ezeknek a dolgoknak a tudatában próbálta felvenni a kapcsolatot Reményikkal, de a költő alig néhány nap múltán elhunyt.

„Volt nekem erről a versemről egy fogalmazványom – írta Mozog Nagy Imre –, az igaz. De azt a hatalomváltás napjaiban, 1919 áprilisa után beragasztottam a házikönyvtáram egyik öreg kötetének leválasztott, majd visszarágasztott kérge alá. (...) Ott szunnyadt a ceruzával írt fogalmazvány, törlésekkel, áthúzásokkal két évtizeden át. Az akkoriban gya-

kori és kiszámíthatatlan célú házkutatások elől dugtam oda, de úgy beragasztottam, hogy amikor a második bécsi döntés után kisebbik fiam tankönyvében a Végvári Eredj, ha tudsz-át fölfedeztem, leküzdve fölháborodásomat, hogy engemet megloptak (nem tudva még akkor a szerző Kiadom a részed című verséről), elhatároztam, hogy előbányászom az eredetét, és leleplezem a költői csalást! De úgy beragadt a fogalmazvány a könyvfedélbe, hogy csak cafatait tudhattam előszedni, amelyekről ugyan részletek olvashatóak voltak, de nem bizonyíthattak semmit, hiszen ha rádión hallhatta, megtanulhatta bárki, lemásolhatta, és elrejthette az irredentának bélyegzett, ünnepeelt költeményt.”

Bár Reményik váratlan halála miatt nem jött össze kettejük izgalmasnak ígérkező, tisztázó célzatú találkozása, Mozog Nagy Imre, immár a *Kiadom a részed* ismeretében nem neheztelt rá, mi több: elismerőleg írt Reményik „tettéről”: „Egyébiránt az eredeti szövegen általa elvégzett szövegmódosítások és pár soros hozzáírások jó részéért csakis hála és köszönet érzése tölt el, hiszen a verset jelentősen megemelte. Vannak azonban benne szavak, sorok, hozzáírt fél versszakok, amelyeket én – ha módomban állhatott volna elemezni a változtatásokat – nem helyeselttem volna! Talán ezeknek köszönhető, hogy a különben közismert formájában, a Reményik-változatban ismert költemény az irredentizmus bélyegét hordja magán, de talán még így se indokoltan.

Ráragadt, mert a Horthy-korszak „mindent vissza!” jelszavával rendezett nacionalista, irredenta ünnepeken szavalták, széltében-hosszában. Ha valaki ezt a verset – akár a Reményik-féle változatban is – gondosan elolvassa, nem talál mást benne, mint hogy költője nem ért egyet az elmeneküléssel, az elvándorlással: ott kell megvívni a sorsunkkal, a szülőföldünkön, ahova születésünkkor lerakott a gólya. Ott próbálni a Sors ellen valamit tenni, ha rossz. És nincs semmi biztosíték arra, hogy másutt jobb lesz. – Ez van a versben, a mondandóját a lényegére kopasztva. Mi ebben az irredenta?” – Kérdezi Mozog Nagy Imre nagyváradi postamester, Reményik Sándor szerzőtársa.

(Az Arad-belvárosi református templomban április 7-én megtartott XV. Reményik-konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A szervezők Reményik Sándor-díjjal jutalmazták a szerzőt.)